

ՋԱԼԱԿԻՐ

ՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ ԲԱՂԱՔԱԿԱՆ
ԵՐԿՇԱԲԱԹԱԹԵՐԹ

ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ, 1 ՅՈՒՆՈՒԱՐ 2026

ՆՈՐ ՇՐՋԱՆ, ԹԻԻ 2008

ՋԱՀԱԿԻՐ

ՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ

ԵՐԿՇԱԲԱԹԱԹԵՐԹ

ՆՈՐ ՇՐՋԱՆ, ԹԻԻ 2008

ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ, 1 ՅՈՒՆՈՒԱՐ 2026

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ

ՌՈՒՍԱՍՏԱՆԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՎՐԱՅ ԱԶԴԵԼՈՒ ՇԱՏ ԱԻԵԼԻ ՄԵԾ ՀՆԱՐԱԽՈՐՈՒԹԻՒՆ ՈՒՆԻ ՔԱՆ ՄՈԼՏՈՎԱՅԻ

«Հայաստանի մեջ գալ տարի ընտրություններ տեղի պիտի ունենան, եւ մենք պետք է տեսնենք թե՛ ինչ կրնանք ընել անոնց օգնելու համար: Հայերը դիմեցին մեզի՝ խնդրելով արտաքին միջամտության դեմ պայքարին մեջ նույնպիսի աջակցություն ցուցաբերել, ինչպես մենք ըրած էինք Մոլդովային», Դեկտեմբեր 15-ին յայտարարեց Եւրոպական Միության Արտաքին Գործերու եւ Ապահովության Քաղաքականության բարձր յանձնակատար Քայա Քալլաս: Վերջերս ան յայտարարած էր նաեւ՝ որ ԵՄ Հայաստանին պիտի տրամադրէ 15 միլիոն եւրո, որ կ'ընդգրկէ հիպոթեզային յարձակումներու եւ ապատեղեկատվության դեմ պայքարը:

Արձագանգելով ԵՄ բարձր յանձնակատարի յայտարարության՝ Հայաստանի տնտեսության նախարար Գեորգ Պապոյեան Հայաստանի դեմ հիպոթեզային յարձակումները համարեց հնարաւոր: Միաժամանակ շեշտեց՝ որ ժողովրդավարությունը իրաւունք ունի ինքն իրեն պաշտպանել:

«Ժողովրդավարությունը դրա համար պետք է ունենայ, այո, փող, անհրաժեշտ ուժ: Պէտք է ունենայ գիտելիքներ եւ անհրաժեշտ ժամանակին գործի կտրուկ եւ յատուկ», - նկատել տուաւ Պապոյեան:

Պաշտօնեան չբացայայտեց՝ թե՛ որ երկիրն կու գան հիպոթեզային սպառնալիքները: Հայաստանի փորձագետները, սակայն, սկսած են ահագանգել 2026 թուականի խորհրդարանական ընտրություններուն ընդառաջ Ռուսաստանէն եկող վտանգներուն մասին:

Հայկական Խորհուրդի նախագահ, քաղաքագետ Արեգ Քոչինեան *Factor TV*-ի ելոյթին նշեց՝ որ Ռուսաստան շատ աւելի մեծ կարողություններու կը տիրապետէ Հայաստանի մեջ քան Մոլդովայի, ուր վերջերս տեղի ունեցան ընտրական գործընթացներ:

«Խօսքը եւ քաղաքական գործիչների, ուժերի բացայայտ գնուածության մասին է, եւ ուղիղ կարողությունների՝ տարբեր լրատուականներ, բարեգործական հիմնադրամներ, կազմակերպություններ: Սրանք բոլորը մեծացնելու են յաջողության իրենց հնարաւորությունները», - նշեց ան եւ աւելցուց՝ որ Հայաստան պետք է ձեռնարկէ դիմադրողական ունակության յաւելումի պետական միջոցառումներ:

«Պէտք է հիպոթեզային յարձակումներից պաշտպանենք մեր պետությունը». տնտեսության նախարար

«Հայաստանի նկատմամբ, իհարկէ, հնարաւոր է լինեն հիպոթեզային յարձակումներ: Մասնաւորապէս՝ մեր ժողովրդավարությունը վտանգի տակ դնեն եւ տարբեր տեսակի կեղծ լուրերով կամ ընտրակաշառքային մեխանիզմներով փորձ կատարուի որոշակի շրջանակների կողմից, որոնք տիրապետում են միլիարդաւոր դոլարների, ազդել ընտրությունների վրայ, կամ որոշակի երկրներից, որոնք թիրախային չեն ցանկանայ, որպէսզի Հայաստանում լինեն ազատ, ժողովրդավարական

ընտրություններ եւ ժողովրդի կողմից ընտրուած իշխանութիւն», - նշեց Հայաստանի տնտեսութեան նախարարը:

Գեորգ Պապոյեանը լրագրողներու ճեպագրոյցին շեշտեց՝ որ երկիրներուն ինքնավար իրաւունքն է պաշտպանել իրենց եւ իրենց ժողովուրդներուն շահը:

«Շատ նորմալ է, որ մենք այդպիսի յարձակումներից մեր ժողովրդավարութիւնը եւ մեր պետութիւնը պաշտպանենք», - աւելցուց ան:

Լրագրողները հարցուցին՝ թէ արդեօք Ռուսաստանն է Հայաստանի դէմ հիպոթետիկ պատերազմ վարողը:

«Ես որեւէ երկրի կամ տարածաշրջանի անուն չտուեցի: Ցանկացած երկիր կամ տարածաշրջան, ցանկացած անձ՝ կը լինի նախկին պաշտօնէյ, այլ երկրի օլիգարխ, եթէ նա փորձի ազդել Հայաստանի ընտրությունների վրա կեղծիքների, փողի, ընտրակաշառքի, կեղծ լուրեր տարածելու տարբեր տեսակի, ընդհանրապէս ժողովրդավարութեան վրայ տարբեր յարձակումներով, դա ոչ միայն ժողովրդավարութեան իրաւունքն է, այլ պարտաւորութիւնն է պաշտպանել իրեն», - պատասխանեց նախարարը:

Իր խօսքով՝ ԵՄ երկիրները ունին տարբեր տեսակ հիպոթետիկ յարձակումներէ պաշտպանուելու յաջող փորձ, գոր կարելի է կիրառել:

Փորձագիտական կարծիք

Ըստ Արեգ Քոչինեանի՝ ռազմավարական հեռանկարին մէջ ինքնիշխանութեան պահպանութեան տեսանկիւնէն, Հայաստանի համար ամենամեծ սպառնալիքը Ռուսաստանն է:

«Դիվերսիֆիկացիայով զբաղուենք, թէ ոչ, Ադրբեջանի հետ յարաբերությունները փորձենք կարգաւորել, թէ ոչ, շարունակելու ենք հարուածներ ստանալ Ռուսաստանից: Որովհետեւ մեզ հետ կապուած Ռուսաստանի վերջնական պատակը անկախ, ժամանակակից պետութիւն ունենալու մեր ցանկութեան հետ անհամադրելի է», - նկատեց ան:

Վերլուծաբանի կարծիքով, Մոսկուան կ'ուզէ՝ որ Հայաստանը դառնայ իր մասը, Թաթարստանի օրինակով:

Factor TV-ի ելոյթին Քոչինեան նշեց՝ որ Հայաստանի ամենամեծ կախումաւորութիւնը Ռուսաստանէն երկրի ապահովութիւնն է: Իսկ տնտեսական կախումաւորութիւնը անոր հետեւանքն է, ոչ թէ պատճառը: Հանգուցալուծումի համար, ըստ իրեն, պէտք է կարգաւորել յարաբերությունները Ազրբայ՝

ճանի եւ Թուրքիոյ հետ, որ թոյլ կու տայ կառուցել «ժամանակակից, յաջողուած եւ յարատեւ պետութիւն՝ Հայաստան»:

Քաղաքագետի գնահատութեամբ՝ 2026-ի խորհրդարանական ընտրությունները երրորդ հանրապետութեան պատմութեան մէջ ամենակարեւորը պիտի ըլլան Հայաստանի ապագայի տեսանկիւնէն:

«Եթէ ոչինչ չի փոխուում քաղաքական ուժերի համամասնութեան, կարողությունների եւ ամբիջիանների մէջ, եթէ չի ձեւաւորուում որեւէ երրորդ բեւեռ, որն այլընտրանք է ստեղծում, սա դառնում է ինչ-որ չափով ընտրություն ժողովրդավարական եւ ոչ ժողովրդավարական ապագայի, խաղաղութիւն կառուցելու եւ չկառուցելու, արտաքին քաղաքականութիւնը դիվերսիֆիկացնելու եւ ռուսահպատակութեան միջեւ»:

Անդրադառնալով Հայաստան-Մոլտովա զուգահեռներուն, Քոչինեան ըսաւ՝ որ Մոլտովան դիմադրեց ռուսական միջամտութեան եւ ազդեցութիւն գործելու փորձերուն: Միւս կողմէ նկատեց՝ որ Ռուսաստանը Մոլտովայի մէջ չունէր այնքան կարողութիւն, որքան ունի Հայաստանի մէջ: Խօսքը քաղաքական տարբեր ուժերու հետ ունեցած կապերու, ինչպէս նաեւ քարոզչական գործիքներու՝ ԶԼՄ-ներու, հիմնադրամներու եւ այլ կառոյցներու մասին է:

«Մինչ այս պահը չեմ տեսնում Հայաստանում լուրջ պետական մակարդակի դիմադրունակութեան աւելացման միջոցառումներ, գործողութիւններ: Դրա փոխարէն կարծես թէ ամէն բան կառուցուած է հասարակութեան դիմադրունակութեան վրայ: Սակայն ժողովրդի լայնախոհութիւնը պէտք է լինի ամենավերջին գործիքը», - նկատել է ան:

Արեգ Քոչինեանի համոզումով, թիւր են այն կարծիքները թէ ժողովրդավարութիւնը չի կրնար ինքնապաշտպանուիլ, մարտունակ չէ կամ չունի համապատասխան գործիքներ ինքն իրեն պաշտպանելու համար:

«Կայ Ռումինիայի օրինակը, կայ Մոլդովայի օրինակը, մերձբալթեան երկրների, Լեհաստանի օրինակները, որտեղ այդ բոլոր հիբրիդային գործիքակազմերն օգտագործուում են, լրջագոյն հարուածներ են հասցւում: Բայց այդ պետությունները կարողանում են դիմադրել ու հակահարուած հասցնել», - ամփոփեց ան:

JAMnews

Արեւելահայերէնէ արեւմտահայերէնի փոխադրութիւն՝ Ա.

ՏԱՄԻՆՆԵՐՈՐԴ ԴԱՐԱՎԵՐՁԻՆ՝ ՊՈԼՍԱՀԱՅ ՆԿԱՐԻՉ ՍԸ Ե՞ՐԱ ԵԳԻՊՏՈՍԻ ՄԷՋ Երեք եգիպտաշունչ գործեր Կարապետ Շարլ Նշանեանի վրձիններն

(Որպես Յաւելում Հայկ Աւագեանի *Նիւթեր եգիպտահայ նկարչութեան եւ քանդակագործութեան մասին* աշխատասիրութեան, Զահակիր, Յաւելում ԾԶ. (56), Գահիրէ, 2023)

Հայ արուեստագէտներու՝ նկարիչներու եւ մանաւանդ լուսանկարիչներու ազդեցութիւնը եւ ընդհանրապէս կարեւոր ներդրումը Օսմանեան Կայսրութեան եւ Միջին Արեւելքի (ներառեալ Եգիպտոսի) տասնիններորդ եւ քսաներորդ դարերու արուեստի պատմութեան մէջ արդէն երկար ատենէ ի վեր ընդունուած է արուեստաբաններու եւ այլոց կողմէ: Եգիպտոսի պարագային գրագէտներ եւ արուեստի քննադատներ, որոնց կարգին Aimé Azar, Mona Abaza, եւ Maria Golia մասնաւորապէս շեշտած են Հայոց դերը այս երկրի արուեստի զարգացման մէջ:

Հայկ Աւագեանի *Նիւթեր եգիպտահայ նկարչութեան եւ քանդակագործութեան մասին* կարեւոր աշխատասիրութիւնը, լոյս տեսած 2023ին որպէս *Զահակիրի* յաւելում, առաւել հաստատ վաւերագրական գեղանի վրայ դնելով արուեստագէտներու այս լայնածաւալ ներդրումը, կարեւոր յաւելագրում մըն է սփիւռքահայ մշակութային պատմութեան, անոր ամենափայլուն էջերէն մէկուն, Եգիպտահայ նկարչութեան երբեմնի կորովը եւ աշխուժութիւնը վերլիճեցնելով արուեստասէր հանրութեան: Այս բժախնդիր ուսումնասիրութեամբ Աւագեան փորձած է մանրամասնօրէն ցուցակագրել այն բազմաթիւ անհատական եւ խմբային ցուցահանդէսները որոնց Հայ նկարիչներ, Եգիպտաբնակ թէ այցելու, իրենց մասնակցութիւնը բերած են եւ կամ ալ կազմակերպած:

Սսիկա մեծ բարեբախտութիւն մըն է մեզի արուեստաբաններուս համար, քանի որ այս հարուստ աշխատասիրութիւնը կը մարմնաւորէ ընդարձակ արխիւային զանգուած մը որ կը ձգտի աւելի լրիւ եւ ամբողջական պատկեր մը ստեղծել Եգիպտոսի եւ Հայկական սփիւռքի արուեստի պատմութեան եւ անոր բազմազան մտաւորական հոսանքներուն մասին: Ընթերցելով Աւագեանի գործը ուրիշ, դժբախտաբար սակաւաթիւ աշխատասիրութիւններու կողքին օրինակ, 1981ին լոյս տեսած Աւետիս Եափուճեանի *Պատմութիւն եգիպտահայ մշակոյթի* հատորը (ուր հեղինակը համախմբած է մեծաթիւ Եգիպտաբնակ կամ Եգիպտահայ նկարիչներու կենսագրութիւններ), եւ այն քանի մը catalogueները (ուր հաւաքուած եւ վերատպուած են նկարիչներու օրինակ Երուանդ Տէմիրճեանի, Սիմոն Մամսոնեանի եւ այլոց գործերէն նմուշներ), զայն կը դարձնեն ալ աւելի թանկագին, անհրաժեշտ եւ անյետաձգելի: Պէտք չէ չափազանցել նման ուսումնասիրութիւններու կարեւորութիւնը, մանաւանդ երբ ի մտի առնենք աղբիւրներու ընդհանուր բացակայութիւնը եւ նկարներու ցիրուցան, անհասանելի կամ կորուսեալ կացութիւնը, քանզի ասոնք են որ մեր ուշադրութեան կը յանձնեն հարուստ սակայն դժբախտաբար անտեսուած եւ մոռցուած մշակութային պատմութիւն մը:

Ակնարկ մը այս հաւաքական արխիւին վրայ

անմիջապէս կը բացայայտէ աւելի կանուխ ժամանակաշրջանի (այսինքն՝ նախքան 1900 թուականի կամ նախաեղեռնեան տարիներու) Եգիպտոսի մէջ հայ նկարիչներու գործունէութեան մասին աղբիւրներու ընդհանուր պակասը: Թէ այս շրջանը վրիպած է հետազոտողներու ուշադրութենէն երբեք զարմանալի չի թուիր մեզի՝ մանաւանդ երբ նկատի առնենք արուեստագէտներու արխիւներու բացակայութիւնը կամ չգոյութիւնը: Բայց ամէն ինչ կորսուած չէ. օրինակի համար տասնիններորդ դարու Եգիպտական բազմալեզու մամուլը (որ այս տեսանկիւնէն դեռ մանրամասնօրէն չէ ուսումնասիրուած) դեռ կրնայ յայտնուիլ որպէս արուեստի պատմութեան վերաբերեալ նիւթերու հարուստ շտեմարան եւ նոր ուղղութիւններ պարզել հետազոտողներուն առջեւ: Այս մամուլին մաս կը կազմեն, ըստ Սուրէն Պայրամեանի 2005ին հրատարակած *Հայ մամուլը Եգիպտոսի մէջ* հատորին՝ 1900էն առաջ (1865ին *Արմաւենի*էն սկսեալ) Եգիպտոսի մէջ լոյս տեսած ուրիշ հայատառ եւ հայալեզու լրագիրները որոնք կ'երեւի թէ միայն կարճատեւ կեանք ունեցած են: Սակայն հայ նկարիչները ինչպէս որեւէ պատկանելիութիւն ունեցող արուեստագէտ, միայն իրենց ազգային նեղ շրջանակներուն մէջ սահմանուելով չեն բաւարարուած, ու չեն բաւարարուիր. ուստի մեծ է հաւանականութիւնը որ օտարալեզու տեղական թերթեր (որոնց շարքին *Le Bosphore égyptien* կամ *The Egyptian Gazette*) նոյնպէս անդրադարձած ըլլան այցելու եւ տեղացի նկարիչներու բազմազան գործունէութեան Եգիպտոսի մէջ: Այս յոյսով, պարտաւոր ենք կանոնաւորապէս ուսումնասիրել զանոնք՝ ակնկալելով գտնել նոր հետքեր եւ տեղեկութիւններ, զորս համախմբելով փորձ կատարենք վերականգնել անհետացած անցեալ մը: Եւ ասիկա հակառակ Պոլսահայ նկարիչ Երուանդ Տէմիրճեանի (որ 1896ի Համիտեան ջարդերէն հազիւ թէ մազապործ փրկուելով կրցած էր ապաստանիլ Եգիպտոս եւ կարեւոր դեր խաղալ երկրին արուեստի յետագայ զարգացման) վկայութեան ըստ որուն 1900էն առաջ հայ նկարիչներու թիւը Եգիպտոսի մէջ խիստ ցանցառ եղած էր եւ թէ անոնք գրեթէ կը կորսուէին Երոպացի նկարիչներու ճնշող մեծամասնութեան մէջ:

Ակնյայտ է որ, մանաւանդ տասնիններորդ դարասկիզբի Նաբոլէոնական ներխուժումէն ետք, Եգիպտոսը հանդիսացած է մագնիս մը բազմազգի նկարիչներու համար, որոնց շարքին՝ հակառակ իրենց փոքր թիւին, նաեւ հայեր: Այս այցելուները քանի մը նպատակ ունէին: Անոնք կը ցանկանային ներշնչուիլ ոչ միայն երկրի հնութիւններէն եւ անցեալի փառքերէն, այլ նաեւ՝ յօգուտ իրենց հայրենիքներու արուեստաւերներուն, ուսումնասիրել եւ իրենց վրձիններով նկարագրել այդ միանգամայն հրապուրիչ, խորհրդա-

տը ու տարաշխարհիկ տեսարանները եւ անսովոր բնակիչները որոնց ակնատես կ'ըլլային: Նոյնքան կարելորդ է այն հանգամանքը, որ այս արուեստագետ այցելուները, արտերկրի արուեստի հսկայ պահանջի կողքին, կը ջանային շահագործել նաեւ Եւրոպական մշակույթի ծարաւ հարուստ տեղական շուկայի մը գոյությունը: Հոծ բազմամշակույթ եւ պուրժուա բնակչութեամբ մը որ կ'ըղբնացած էր մանաւանդ Գահիրէի եւ Ադէքսանդրիոյ մէջ մեծ պահանջ կար տնային զարդական իրերու եւ մանաւանդ կենդանագիրներու եւ այլ նկարներու արտադրութեան:

Եգիպտոս այցելած նկարիչներու շարքին Աւագեան իր ուսումնասիրութեան մէջ կ'անդրադառնայ Ռուսահայ կողմէն Յովհաննէս Այվազովսքիի եւ Մարտիրոս Սարեանի, իսկ Տաճկահայ կողմէն Պոլսեցի Սովոն Պեղիբճեանի, Տրապիզոնցիներ Արշակ Ֆէվաճեանի եւ Վարդան Մախոխեանի, եւ Կարնեցի Արսէն Շապանեանի երթելու փորձերուն: Նշուած այս քիչ թէ շատ հանրաձայն արուեստագետներէն կ'երեւի թէ միայն Այվազովսքի եւ Պեղիբճեանը այցելած են Եգիպտոս Համիտեան ջարդերէն առաջ: Նոր տուեալներ (որոնց շարքին վերջին տարիները աճուրդի ելած նկարներու յայտնությունը) կը թելադրեն թէ ուրիշ, ցարդ անյայտ մնացած, հայ նկարիչներ եւս այցելած են Եգիպտոս տասնիններորդ դարուն: Այս վարկածը ալ աւելի տրամաբանական կը թուի երբ նկատի առնենք Եգիպտահայ գաղութի երկու կարեւորագոյն կ'ըղբնացած քաղաքական, հոգեւորական եւ մշակութային սերտ կապերը Կոստանդնուպոլսոյ հետ. քանի որ տասնիններորդ դարու ամբողջ տեւողութեան, Օսմանեան մայրաքաղաքը աշխարհի ամենահայախոծ քաղաքն էր եւ հայ արուեստներու ճարտարապետութեան, նկարչութեան եւ լուսանկարչութեան ամենակարեւոր կ'ըղբնացած:

Այս մօտեցումով ուրեմն Եգիպտոսի մէջ գործած Պոլսահայ նկարիչներու կարգին պէտք է դասել նաեւ Կարապետ Շարլ Նշանեան (1861-1950?): Նկարիչին մեզի հասած ինքնակենդանագիրը [Տես նկար 1] արդէն կը կրէ 1894 թիւը եւ «Caire» արձանագրութիւնը ապացուցելով Նշանեանի ներկայությունը Եգիպտոս: Զարմանալի է որ Տէմիրճեան իր յուշերուն մէջ անունով չ'է անդրադարձած Նշանեանին. վերջինս Պոլսահայ նկարչութեան ամենափայլուն անուններէն մէկն էր 1880-1890ական թուականներուն երբ դեռ Տէմիրճեան նկարչութեան ուսանող էր: Նոյն շրջանի Պոլսահայ մամուլը մանաւանդ Արփիար Արփիարեանի *Արեւելք* եւ *Հայրենիք* օրաթերթերը, կը փառաբանէր Նշանեանի վրձինը:

Դժբախտաբար, Նշանեանի մասին մեր տեղեկությունները բաւական հատուկտոր եւ անկատար են: Տասնիններորդ դարուն գործած Հայ նկարիչներուն մեծամասնութեան նման արխիւներ չ'են պահուած եւ կամ ալ կորսուած են: Արփիարեանի *Արեւելք* եւ *Հայրենիք* ցարդ կը մնան Նշանեանի մասին կարեւորագոյն եւ ամենահին աղբիւրները: Ասոնց միջոցաւ է որ կըրցած ենք կցկտուր մասնիկներ համախմբելով կենսագրական պատկեր մը ուրուագրել: Կովկասահայ քննադատներ եւս երբեմն իր արուեստին անդրադարձած են Համիտեան ջարդերէն ետք: Բոլոր իշտագայ կենսագրական ակնարկները, ինչպէս Օննիկ Աւետիսեանի, Հայր Արիստակէս Պոհճալեանի, Դանիէլ Դգունիի կամ Կարօ Քիւրք-

մանի, ընդհանրապէս ընդօրինակություններ են Ֆրանսացի Արեւելագետ Ֆրետերիք Մաքլերի գրիչով նկարիչին նուիրուած համառօտ պարբերութեան մը որ լոյս տեսած էր 1917ին, եւ քիչ նորություն կը պարունակէ:

Հոս կը պարտինք նկարիչին ամփոփ կենսագրությունը ներկայացնել: Նշանեան ծնած է Պոլիս բարեկեցիկ ընտանիքի զաւակ, եւ աշակերտած Խասգիւղի Նուպար-Շահնազարեան վարժարանը: Ան եղած է Ֆրանսացի նկարիչ Pierre-Desiré Guillemeth առաջին աշակերտներէն, Պոլսահայ նկարիչներ Մկրտիչ Ճիւանեանի եւ Սարգիս Տրանեանի հետ յաճախելով անոր հիմնած *Académie de Dessin et de Peinture*, որ Օսմանեան Կայսրութեան նկարչական արուեստի դասընթացներու Եւրոպական ծրագիրով առաջին ուսումնարանը կը թուի ըլլալ: 1877ին անցած է Հռոմ եւ ապա կարճ ժամանակ ետք՝ Նաբոլի, ուր ուսանած է Accademia di Belle Arte հինգ տարի աշակերտելով Իտալացի նկարիչներ Filippo Palizziի եւ Domenico Morelliի: Վերադառնալով Պոլիս, աշխատանոցը հաստատած է Բերա, եւ մասնակցած զանազան խմբային գեղարուեստական ցուցահանդեսներու ինչպէս 1882ին Սրբուհի Տիւսաբի կազմակերպած բարեգործական ցուցահանդեսին յօգուտ Դպրոցաւոր Տիկնանց Միութեան: Նկարած է Պոլսաբնակ բարձր դասու անձնաւորություններու կենդանագիրները որոնց մէջ Տրդատ Ամիրա Տատեանի եւ Տիկին Մաքրուհի Նորատունկեանի, ինչպէս նաեւ Պոլսական նիւթերով եւ տեսարաններով նկարներ որոնք բարձր գնահատանքի արժանացած են: 1886էն սկսեալ նկարած է նաեւ Հայկական նիւթերով պաստառներ, որոնցմէ կարելոր է նշել մեծադիր *Մշեցոց գաւառական հարսնիքը* (1890) 1893ին ցուցադրուած Շիքակոյի մէջ [Տես նկար 2] եւ *Մշեցին* (1897) ու *Նամակ կարդալը* (1897, 1898) [Տես նկարներ 3, 4]*: Նշանեանի ոճը իրապաշտ եղած է, ուր իր դասական եւ քրատեմական կրթութեան հիմքը բացայայտ է, իսկ գեղարուեստական գործադրութիւնը հմուտ եւ կատարելագործուած: Համիտեան ջարդերէն ետք զինք կը գտնենք Կովկաս ուր կը մասնակցի զանազան Կովկասեան ցուցահանդեսներու եւ կը յօրինէ սրբանկարներ Հայկական եւ Վրացական եկեղեցիներու համար, ինչպէս նաեւ կենդանագիրներ: 1906էն Նշանեանը կը գտնենք Փարիզ, ուր մասնակցած է Աքատեմի Ժիւլեանի վեցամսեայ դասընթացներուն: 1908ին նամակ մը կը բացայայտէ որ այլեւս սկսած է հրաժարիլ նկարչութենէն թերեւս աչքերու տկարութեան պատճառով: Այս թուականէն ետք իր հետքերը առաւել կը նօսրանան:

2004ին լոյս ընծայած *Armenian Painters in the Ottoman Empire* իր լայնածաւալ աշխատասիրութեան մէջ, Քիւրքման անցողակի նշած է Նշանեանի Եգիպտոս գտնուիլը, առանց ոչ մէկ աղբիւր յիշատակելու: Քիւրքմանի ենթադրութիւնը աւելի հաստատ գետնի վրայ կը դնեն վերջերս աճուրդի դրուած երկու եւս իւղանկարներ որոնք կը կրեն նկարիչին ստորագրությունը, 1893 թուականը, եւ «Cairo» արձանագրութիւնը: Նկարիչներու համար իրենց ստորագրութեան եւ թուականին կողքին քաղաքի կամ վայրի նշումը բնաւ անսովոր չ'էր, եւ չէ: Ուրեմն, պէտք է ընդունինք նկարիչին ձեռքով այս արձանագրութիւնը որպէս խոստովանություն եւ փաստ որ Նշանեան պաստառներ ստեղծած է Գահիրէի մէջ 1893 եւ 1894 թուականներ:

*Նշանեանի *Տաճկահայ նիւթերով նկարներուն համար տես* <https://journals.openedition.org/eac/907>

րուն: Ասիկա կը նշանակէ որ նկարիչը Եգիպտոս այցելած էր Պոլսոյ մէջ իր համբաւի գագաթնակէտին, ըստ երեւոյթին նիւթ հաւաքելու եւ հաւանաբար նորաստեղծ կամ հետը բերած պաստառներ ցուցադրելու համար: Նշանեանի Եգիպտոս այցելութեան մասին այլ մանրամասնութիւններ ցարդ կը մնան անյայտ:

Ամէն բանէ աւելի Նշանեանի վրձինէն բխած այս երկու նմուշներուն գոյութիւնն է որ, *ինքնակենդանագիր*ին կողքին, կը մատնանշէ անոր Եգիպտոս գտնուիլը: Երկու իւղանկարներն ալ՝ *Նիւպիացի ծառան* [Տես նկար 5] եւ *Եգիպտոսիին* [Տես նկար 6], կը ներկայացնեն հմտօրէն յօրինուած ու վարպետութեամբ նկարուած համեստ «ֆելլաիին» դասակարգի տիպարներ: *Նիւպիացի ծառան* կը ներկայացնէ հարաւացի պատանի ծառայ մը, ձեռքը կօշիկի վրձին մը բռնած: Տղէկին անմեղ դիմագիծը, փափուկ շրթունքը եւ նուրբ երկար վիզը հակասական տարաձայնութիւն մը կը յայտնաբերեն երբ գտնուք համեմատենք կաշիի պէս կարծրացած ձեռքի մորթին հետ, կարծես մատնանշելով ծաղիկ հասակէն ծառայութեան դատապարտուած տաժանալից կեանք մը: Մինչ *Եգիպտոսիին* ուր բնորոշութիւնն օժտուած է շոյալ ոսկեգօծ զարդարանքներով եւ մարմինը վէտուած կտածներով, նկարիչին կողմէ վրձինուած է որպէս տարփուհի գոր կը գտնենք յանկուցիչ դիրքի մը մէջ ուր կը ցուցադրէ կիսածածկ ստինք մը: Նկարին մէջ կը տիրապետէ սեռային քրքրանքով յայտնորոշ տրամադրութիւն մը, բովանդակելով ենթահոսանք մը գոր սովորական է հանդիպիլ ժամանակաշրջանի բազմաթիւ Երոպացի Արեւելամետ (Orientalist) յորջորջուած նկարիչներու գործերուն մէջ: Թէ՛ պատանին եւ թէ՛ կինը գրաւիչ կերպարներ են, իսկական անհատներ որոնց վրայ յայտնի է թէ նկարիչը իր մանրագննին ուշադրութիւնը կեդրոնացուցած է: Նշանեանի վրձինէն իւղանկար մը եւս՝ *Դիւթիչ արարուհին*, որ անձանօթ կը մնայ եւ սակայն ցուցադրուած է 1897ին Թիֆլիսի Հինգերորդ Կովկասեան Յուցահանդէսին, ենթադրել կուտայ թէ նկարիչը Եգիպտոսի մէջ հաւաքած նիւթերուն եւ էթիոպերուն վրայ հիմնուելով շարունակած է նորանոր կտաներ արտադրել:

Կրնայ ըլլալ չորրորդ պաստառ մը եւս օղակ կազմէ Նշանեանի եւ Եգիպտոսի կապի շղթային մէջ [Տես նկար 7]: Նկարը որ այժմ կը գտնուի Լոնտոն Եգիպտացի տիկնոջ մը անհատական հաւաքածոյին մէջ, կը ներկայացնէ ցարդ անձանօթ բարձրաստիճան Օսմանցի կամ Եգիպտացի անձնաւորութեան մը կենդանագիրը, եւ հաւանաբար ստեղծուած է Եգիպտոսի մէջ: Իւղանկարը կը կրէ Նշանեանի ստորագրութիւնը բայց դժբախտաբար չէ թուագրուած: Ոչ ալ նկարիչը նշած է քաղաքը ուր ստեղծած է նկարը: Նկարը մօտէն գննած ըլլալով կ'ենթադրեմ թէ շքանշանները աւելի ուշ աւելցուած են բնորոշին բաճկոնակին վրայ, վստահաբար ուրիշ նկարիչի մը կողմէ:

Վերջապէս, երկու գծագրութիւններ որոնք յօրինուած են Նշանեանի հմուտ մատիտով, եւ որոնք կապ մը եւս կը ստեղծեն նկարիչին եւ Եգիպտոսի միջեւ, կենդանագիրներ են երեք անգամ Եգիպտոսի վարչապետ պաշտօնավարած Նուպար փաշա Նուպարեանի եւ իր տիկնոջ: Բացայայտ է որ նկարները ընթրինակուած են լուսանկարներէ: Այս գոյց նկարները պէտք է անձանօթ անձի մը (գուցէ Եգիպտահայոց մը) թելադրանքով պատրաստուած ըլլան [Տես նկարներ 8, 9]: Երկուքն ալ կը կրեն նկարիչին ստորագրութիւնը եւ «Փարիզ» արձանա-

գրութիւնը, իսկ մէկը կը կրէ 1909 թուականը:

Որպէս եգրակացութիւն, կը հաւատամ որ այս նկարները՝ մանաւանդ *ինքնակենդանագիր*ը, *Եգիպտոսիին* եւ *Նիւպիացի ծառան* պաստառներուն վկայութիւնը, կը հաստատեն Նշանեանի անձամբ կատարած այցելութիւնը Եգիպտոս 1893ին: Յոյսով եմ, որ ապագային յայտնաբերուին Նշանեանի ստորագրութիւնը եւ Գալիլիէ քաղաքին անունը կրող ուրիշ նկարներ եւս՝ որոնք այժմ թաքնուած եւ անյայտ կը մնան անհատական հաւաքածոներու մէջ: Այսպէս, փայլուն անուն մը եւս կրնանք աւելցնել Եգիպտոսի մէջ գործած հայ նկարիչներու Աւագեանի կազմած ցուցակին:

Տոքթ. ՎԱԶԳԷՆ ԽԱԶԻԿ ՀԱՃԻԴԱԻԹԵԱՆ
Dr VAZKEN KHATCHIG DAVIDIAN

Օքսֆորտի Համալսարան,
Միացեալ Թագաւորութիւն
vazkenkdavidian@gmail.com

ՎԱԶԳԷՆ ԽԱԶԻԿ ՀԱՃԻԴԱԻԹԵԱՆ

Անգլիոյ Օքսֆորտ Համալսարանի Փեմպրոք Բոլէճի (*Pembroke College*) եւ Ասիական ու Միջին Արեւելեան Ուսումնասիրութիւններու Բաժանմունքի դասախօսական կազմի անդամ, ան իր տոքթորական թէզը պաշտպանած է Լոնտոնի Համալսարանի Արուեստներու Դպրոցին մէջ (*Պրոքպէթ Բոլէճ*), իբրեւ նիւթ ունենալով Կոստանդնուպոլսոյ պանդուխտ համալի տիպարը: Օսմանեան Հայաստանէն պանդուխտ աշխատաւորներու պատկերումները տասնիններորդ դարու վերջաւորութեան (*The Figure of the Bantoukhed Hamal of Constantinople: Late Nineteenth-Century Representations of Migrant Workers from Ottoman Armenia*), որուն հիման վրայ ստացած Արուեստի Պատմութեան Տոքթորի (*PhD*) աստիճան, միաժամանակ դառնալով Հայագիտական Ուսումնասիրութիւններու Կեդրոնի (*SAS*) Արժանատր Թէզի Մրցանակի (*Distinguished Dissertation Award*) (2017-2020) դափնեկիր:

Իբրեւ հասարակական արուեստաբան (*social art historian*), իր հետազոտական հետաքրքրութիւններուն կորիզը կը կազմէ հայ արուեստագէտներու եւ մանաւանդ նկարիչներու արուեստն ու մշակութային արտադրութիւնը տասնիններորդ դարու Օսմանեան Կայսրութեան եւ ընդարձակ Միջին Արեւելքի մէջ, եւ այս հարուստ ու կարեւոր պատմամշակութային ժառանգութեան անտեսումը տեսողական արուեստի գանազան պատմութիւններէ: Կ'աշխատի անդրասահմանային միջկարգապահական (*interdisciplinary*) մօտեցումով, յատկապէս արուեստի եւ մշակութային պատմութեան հատումներով եւ հասարակական, մտաւորական, քաղաքական եւ տնտեսական պատմութեան, եւ մարդաբանական (*anthropological*) հայեացքներ ներհիւսելով:

Ան համախմբագիրն է (*Տոքթ. Պորիս Աճէմեանի հետ*) *Études arméniennes contemporaines* պատմաբանա-մարդաբանական անգլերէն եւ ֆրանսերէն հանդէսին (*Փարիզ*), ստորագրած է բազմաթիւ յօդուածներ միջազգային գիտական հանդէսներու եւ գիրքերու մէջ: Այժմ կը վերամշակէ տոքթորական թէզը նախատեսուած հրատարակութեան համար:

Զահակիր

Նկար 1
ԿԱՐԱՊԵՏ ՇԱՐԼ ՆՇԱՆԵԱՆ
Ինֆանկար, 1894
Իւղաներկ կտոււ, 28.5 x 18.2 սմ
Ազգային Պատկերասրահի հաւաքածոյ, Երեւան

Նկար 2
ԿԱՐԱՓԵՏ ՇԱՐԿ ՆՇԱՆՆԱՆ
Մշեցոց գաղաղական հաղթանակի, 1890
Հուանակար (Բուդաների կտավի (150 x 200 սմ) այժմու վայրը անձանթի)
ՀԲԸՄ նուպարեան Գրադարան, Փարիզ

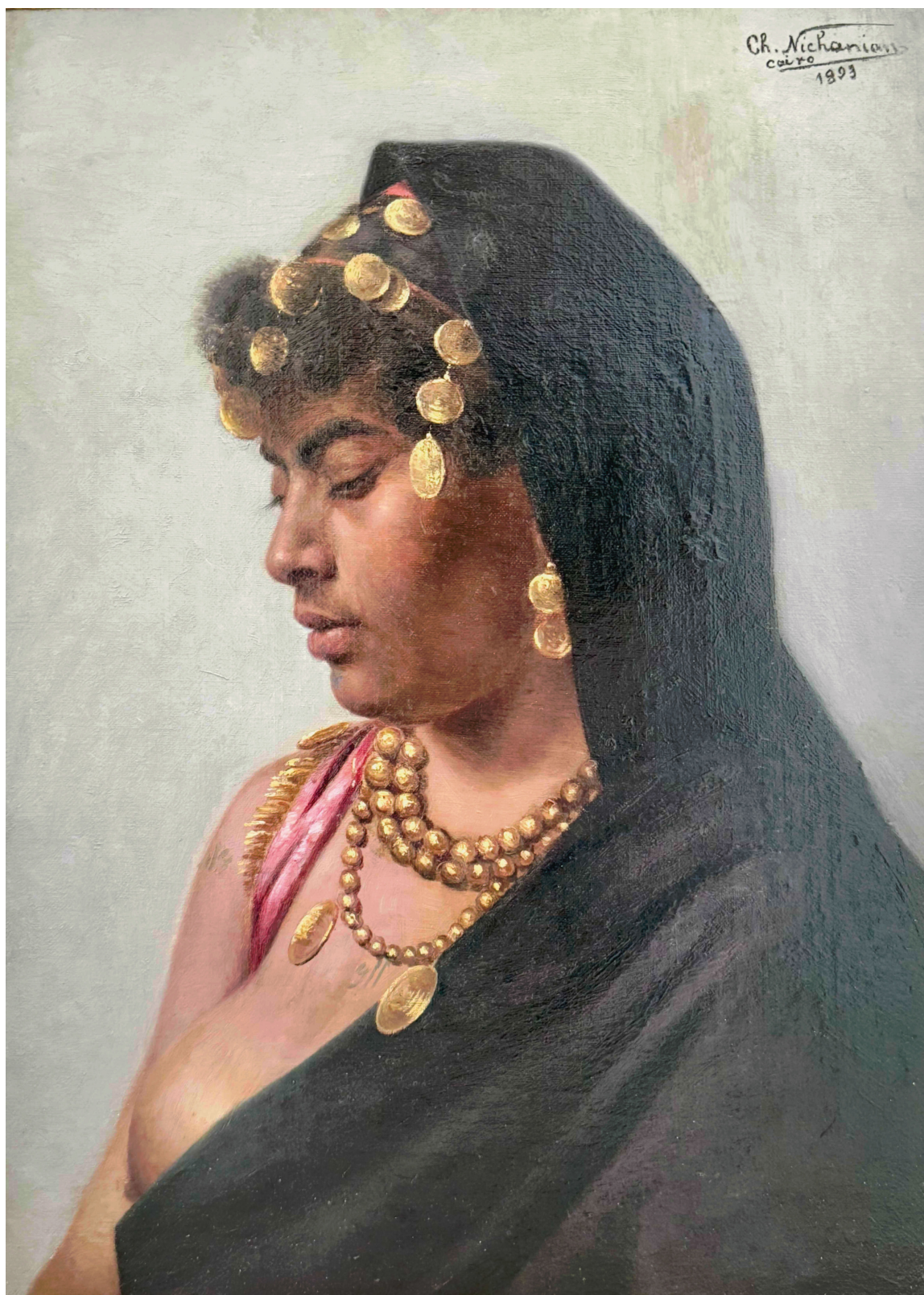
Նկար 3
ԿԱՐԱՊԵՏ ՇԱՐԼ ՆՇԱՆՅԱՆ
Մշեցիմ, 1897
Իւղաներկ կտաւ, 33 x 24 սմ
Հեղինակի անձնական հաւաքածոյ, Լոնտոն

Նկար 4
 ԿԱՐԱՊԵՏ ՇԱՐԼ ՆՇԱՆԵԱՆ
 Նամակ կարդալը, 1898
 Իւղաներկ կտաւ, 46 X 33 սմ
 Հեղինակի անձնական հաւաքածոյ, Լոնտոն

Նկար 5
ԿԱՐԱՊԵՏ ՇԱՐԼ ՆՇԱՆԵԱՆ
Նիսպիացի ծառան, Գահիրէ, 1893
Իւղաներկ կտաւ, 64 X 45 սմ
Այժմու վայրը անյայտ

Նկար 6
 ԿԱՐԱՊԵՏ ՇԱՐԼ ՆՇԱՆԵԱՆ
 Եգիպտոսի, Գահիրէ, 1893
 Իւղաներկ կտաւ, 51 x 37.5 սմ
 Հեղինակի անձնական հաւաքածոյ, Լոնտոն

Նկար 7

ԿԱՐԱՊԵՏ ՇԱՐԼ ՆՇԱՆԵԱՆ

Անժանոթ եգիպտացի (?) անձնաւորութեան կենդանագիր, 1893?

Իւղաներկ կտաւ, չափը դեռ չստուգուած

Անձնական հաւաքածոյ, Լոնտոն – արտօնութեամբ վերատպուած

Նկար 8
 ԿԱՐԱՊԵՏ ՇԱՐԼ ՆՇԱՆԵԱՆ
 Նուպար փաշա Նուպարեան
 Մատիտով գծագրութիւն թուղթի վրայ, 22.5 x 16.4 սմ
 Հեղինակի անձնական հաւաքածոյ, Լոնտոն

Նկար 9
ԿԱՐԱՊԵՏ ՇԱՐԼ ՆՇԱՆԵԱՆ
Տիկին Նուպար փաշա Նուպարեան
Մատիտով գծագրութիւն թուղթի վրայ, 22.5 x 16.4 սմ
Հեղինակի անձնական հաւաքածոյ, Լոնտոն

ԵԳԻՊՏԱՀԱՅ ԼՈՒՐԵՐ

- Ուրբաթ, Դեկտեմբեր 12-ին, Հելիոպոլսոյ Պըլըք-տանեան Սրահին մէջ տեղի ունցեալ Գալուստեան-Նուպարեան Ազգային Վարժարանի 2024-2025 տարե-
շրջանի շրջանաւարտներուն հանդէսը, հովանաւորու-
թեամբ Գեր. Տ. Աշոտ Եպսկ. Մնացականեանի եւ
նախագահութեամբ բժիշկ եւ տիկին Գեորգ Երզըն-
կացեանի:

Տարեշրջանը ունեցած է Գ. Պատրաստականի վեց
շրջանաւարտ՝ Եւա Գասպարեան, Բերյա Եսայեան,
Կրեթթա Էսմէրեան, Անուշ Թորիկեան, Մարալ
Սանուկեան եւ Ռուբէն Յարութիւնեան, եւ Գ.
Երկրորդականի եօթը շրջանաւարտ՝ Դիքարտ Ատլի,
Հոփսիմէ Գումրույեան, Նատա Ղազարեան, Սերենա
Մարլեան, Մարա Նասիֆ, Սասուն Սագայեան եւ
Քրիսթինա Տիարեան:

Այս առիթով կայացաւ գեղարուեստական յայտա-
գիր՝ մասնակցութեամբ վարժարանի Նախակրթա-
րանի, Պատրաստականի եւ Երկրորդականի աշա-
կերտներուն, ղեկավարութեամբ իրենց ուսուցիչներուն:

1. Օրհներգ Եգիպտոսի:
2. Օրհներգ Հայաստանի:
3. Բացումի խօսք՝ Ադամ Բալճեան եւ Ռիթա Այման:
4. Նախակրթարանի Երգչախումբ, խմբավարուհի՝
Գոհար Ղազէլեան, ա. Եւ ահա եկաւ այն օրը, Բ. Հա-
զար գոյներ, Գ. Ջօն Կումիտասին, եւ դ. Մանկութեան
մոլորակ:

5. Թատերախաղ՝ Մեսրոպ Մաշտոցի այցելութիւնը
մեր վարժարան, Ա. եւ Բ. Երկրորդական:

6. Արտասանութիւն՝ Կարդա, գրէ՛, Ա. Նախա-
կրթարան:

7. Թատերախաղ՝ Ե՛կ խօսինք հայերէն, Դ. Նախա-
կրթարան:

8. Արտասանութիւն՝ Հայերէն, Գ. Նախակրթարան:

9. Թատերական ներկայացում՝ Կենդանի պատկեր,

2. Նախակրթարան, Ա. եւ Բ. Պատրաստական:

10. Արտասանութիւն՝ Փոքրիկ Մեսրոպը, Բ. Նա-
խակրթարան:

11. Խօսքեր նուիրուած հայոց լեզուին, Գ. Պատրաս-
տական:

12. Թատերախաղ՝ Մաշտոցի աջը, Ե. Նախակրթա-
րան:

13. Տնօրէնի խօսք՝ Գեորգ Գազանճեան:

14. Պարգևատրում Գալուստեան եւ Գալուստեան-
Նուպարեան Ազգային Վարժարաններու նախկին
տնօրէն Սիմոն Չամբերթէնեանի:

15. Գ. Պատրաստականի եւ Գ. Երկրորդականի
շրջանաւարտներու վկայականներու եւ մրցանակ-
ներու բաշխում:

16. Ուղերձ՝ Սերենա Մարլեան:

17. Մեներգ՝ Վերջին զանգ, Նատա Ղազարեան:

18. Տեսաերիզի ցուցադրութիւն:

19. Պատրաստականի եւ Երկրորդականի Երգչա-
խումբ, խմբավար՝ Սիհրան Ղազէլեան, ա. Մայրենի
լեզու, Բ. Մեր հայոց լեզու, Գ. Որ սարերը մեր չման

անտէր, դ. Ես քո Արցախն եմ, եւ ե. Դու՝ իմ Հայաստան:
20. Խօսք օրհնութեան:

- Կիրակի, Դեկտեմբեր 14-ին, Եգիպտոսի Զբօսա-
շրջութեան եւ Հնութիւններու նախարար Շըրիֆ Ֆաթ-
հի ներկայ կ'ըլլայ փարաւոնական Ամենհոթէպ Երրոր-
դի երկու հսկայ արձաններու հանդիսաւոր բացումին,
որոնք կը գտնուին Լուքսորի Յուդարկաւորութեան
Տաճարին մէջ: Այս առիթով, նախարարը գնահատա-
կան վկայագիր կը յանձնէ Եգիպտաբան Հուրիկ
Սուրուգեանին, արձաններու վերանորոգումի եւ
վերականգնումի աշխատանքները ղեկավարելու եւ
յաջողապէս գործադրելու հետեւողական եւ երկարա-
տեւ ջանքերուն համար:

- Կիրակի, Դեկտեմբեր 28՝ Պատարագ Գահիրէի
Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ Եկեղեցիին մէջ: Պատարագէն
ետք շոգեհանգստեան Կարգ ազգային բարերարներ
Նուպար փաշա Նուպարեանի, Պօղոս Նուպար
փաշայի, ինչպէս նաեւ Պօղոս Կարապետեանի
հոգւոյն ի հանգիստ:

- 2025 թուականին, սինեմայի Եգիպտահայ դերա-
սանուիներ Անուշքա [Չատըրճեան] եւ Լէպլէպա
[Նունիա-Նինոյքա Քիւփէլեան] արձանագրեցին իրենց
յաջողական յաջողութիւնները:

Ռամատանին (Մարտ) հեռատեսիլէն ցուցա-
դրուեցաւ Ուա թըքապէլ հապիպ (Եւ հանդիպիս
սիրահարին) սերիալը (30 շարունակութիւն), բեմա-
դրիչ՝ Մոհամմատ Համտի Ալ-Խըպէրի, ուր Էկլալ
Ապուլ Ազմիի դերով հանդէս եկաւ Անուշքա, խաղըն-
կերներ ունենալով Եասմին Ապտէլ Ազիզ, Քարիմ
Ֆահմի, Խալէտ Սելիմ, Նիքոլ Սապա եւ խումբ մը
այլ հռչակաւոր դերասաններ: Մայիս 25-ին, այս
դերին համար Անուշքա ստացաւ յատուկ մրցանակ՝
2025 թուականի NRJ Drama Awards, իբրեւ լաւագոյն
երկրորդ գլխաւոր դեր: NRJ Drama Awards-ը
Եգիպտական տարեկան մրցանակաբաշխութիւն է,
որ նկատի ունի արաբական հեռատեսիլի սերիալներն
ու ֆիլմերը, կազմակերպութեամբ NRJ Egypt 92.1
ռատիոկայանին, որ մաս կը կազմէ ֆրանսական NRJ
մուլթիմետիա խումբին (Փարիզ):

Սեպտեմբեր 24-ին կայացաւ Կառազա ուալա
կանազա (Ամուսնութիւն թէ թաղում) Եգիպտական
կատակերգական ֆիլմին առաջին ցուցադրութիւնը,
բեմադրութիւն՝ Ամիրա Տիապ, արտադրութիւն՝
Շերքաթ Ալ-Էթթըհատ Ալ-Ֆաննանին, գլխաւոր
դերակատարներ՝ Նելլի Քարիմ, Լէպլէպա, Շըրիֆ
Արաֆա եւ Ատէլ Քարամ: Սեպտեմբեր 25-էն սկսաւ
անոր ցուցադրութիւնը արաբական զանազան
երկիրներու մէջ: Դեկտեմբեր 10-ին ցուցադրուեցաւ
Ճետտայի (Սաուտեան Արաբիա) 5-րդ Կարմիր Ծովու
Սինեմայի Միջազգային Փառատօնին (Դեկտեմբեր
4-13), իբրեւ Արաբական գլուխ-գործոցներ յայտագիրի
աւարտական ներկայացում:

=====

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

=====

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ	
Ռուսաստանը Հայաստանի վրայ ագրելու շատ անելի մեծ հնարաւորութիւն ունի քան Մոլտովայի	1
ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ	
<i>Տոքթ. Վազգէն Խաչիկ Հաճիդաւիթեան</i> Տասնիններորդ դարավերջին պոլսահայ նկարիչ մը եւ Եգիպտոսի մէջ. Երեք եգիպտաշունչ գործեր Կարապետ Շարլ Նշանեանի վրձինէն	3
Եգիպտահայ լուրեր	15

Լոյս տեսաւ
ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԸՆԹԵՐՑԱՍՐԱՀԻ
2026 թուականի ԵՐԵՒԱՆ պատի օրացոյցը
(84-րդ տարի)

Ծաղիկներ
Գեղանկարչուհի՝
Մարի Յովելեան-Յակոբեան

Ստանալու համար դիմել
Գահիրէ՝ հեռ. 01111505037
Աղեքսանդրիա՝ հեռ. 01223484508

Հեռ.՝ +2 01111505037
Ել-հասցե՝ haigavakian@yahoo.com
Գահիրե (Եգիպտոս)